

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ ସାମ୍ବିଧାନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା

ଆମ ଭାରତରେ ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ୧୯୪୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କଲା ଏବଂ ଦେଶରେ ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଲା । ୧୯୫୦ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନଠାରୁ ପ୍ରଚଳିତ ନୂତନ ସାମ୍ବିଧାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତକୁ ଏକ ସାର୍ବଭୌମ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏବେ ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରାୟତଃ ୧୩୦ଟି ଦେଶରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର ଶାସନ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଦେଶ ଶାସନରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ନାଗରିକମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ନିଜର ମତାମତ ରଖିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ଶାସନ କ୍ଷମତା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ଜନସାଧାରଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାର୍ବଭୌମ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ । ଅଧୁନା ଗଣତନ୍ତ୍ର ଏକ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଶାସନ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଉଛି । ଆମେରିକାର ପୂର୍ବତନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଆବ୍ରାହମ୍ ଲିଙ୍କନ୍ ବାସ୍ତବରେ କହିଥିଲେ ଯେ, “ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର, ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶାସନ” । ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନୀ ସିଲିଙ୍କ ମତରେ “ଯେଉଁ ସରକାରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ତାହାକୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର କୁହାଯାଏ” । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସଂଜ୍ଞା ଦୁଇଟିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ, ଆମେ ଜାଣି ପାରିବା ଯେ, ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର ଶାସନ ଏବଂ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ସମୂହ ହିତ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଥାଏ ।

ଗଣତନ୍ତ୍ର ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର; ଯଥା— ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଓ ପରୋକ୍ଷ ବା ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଗଣତନ୍ତ୍ର । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍ ଦେଶର ‘ନଗର ରାଜ୍ୟ’ରେ ‘ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗଣତନ୍ତ୍ର’ ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ‘ନଗର ରାଜ୍ୟ’ର ଆୟତନ

କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ସୀମିତ ଥିବା ହେତୁ ନଗର ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଅଧିବାସୀ ପ୍ରାଶାସନିକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ସାମିଲ ହୋଇ ପାରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସମବେତ ହୋଇ ପ୍ରାଶାସନିକ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ପାରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ବହୁଳ ଜନସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଏହା ପ୍ରାୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ଜନସଂଖ୍ୟାର ବହୁଳତା ଓ ଆୟତନର ବିସ୍ତୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ବହୁତ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗଣତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚଳନ ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ । ଆମ ଭାରତର ବହୁଳ ଜନସଂଖ୍ୟା ଓ ଆୟତନର ବିଶାଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ଦେଶରେ ଏକ ପରୋକ୍ଷ ବା ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଗଣତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ଭାରତ ବ୍ୟତୀତ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଦେଶରେ ଏହିପ୍ରକାର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ।

ଭାରତର ସାମ୍ବିଧାନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା :

କ୍ୟାବିନେଟ୍ ମିଶନ୍‌ର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ସାମ୍ବିଧାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ସାମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ସଭା ଗଠନ କରାଗଲା । ଏହି ସଭାର ପ୍ରଥମ ବୈଠକ ୧୯୪୬ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୯ ତାରିଖରେ ବସିଥିଲା ଏବଂ ଦୀର୍ଘ ୨ ବର୍ଷ ୧୧ ମାସ ୧୮ ଦିନପରେ ୧୯୪୯ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ନୂତନ ସାମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା ଏବଂ ସେହିଦିନ ମଧ୍ୟ ସାମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ସଭାରେ ଏହି ନୂତନ ସାମ୍ବିଧାନ ଗୃହୀତ ହେଲା । ଏଥିରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଡଃ ଭୀମ ରାଓ ଆମେଦକର ।

ଆମ ଦେଶର ସାମ୍ବିଧାନରେ ଅନେକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି, ଯାହାକି ଭାରତର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସହାୟକ ହୋଇଅଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସମାନତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ, ଶାସନରେ

ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଂଶଗ୍ରହଣ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ନିର୍ବାଚନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ କ୍ଷମତାର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମ ସମ୍ବିଧାନରେ ରହିଛି । ଭାରତର ନାଗରିକମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାରକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବିଧାନରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖାଯାଇଛି ।

ଆମର ସମ୍ବିଧାନର ଆରମ୍ଭରେ ଏକ ‘ପ୍ରସ୍ତାବନା’ ବା ‘ପ୍ରାକ୍‌କଥନ’ ରହିଛି, ଯାହା ସମ୍ବିଧାନର ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧ ସ୍ୱରୂପ । ସମ୍ବିଧାନର ପ୍ରସ୍ତାବନାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚିତ କରାଯାଇଛି ଯେ ଭାରତର ଜନସାଧାରଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାର୍ବଭୌମ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ।

ଭାରତରେ ପରୋକ୍ଷ ବା ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ସଂସଦୀୟ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଭାରତର କେନ୍ଦ୍ର ସଂସଦ ଦୁଇ ସଦନୀୟ ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଟି ସଦନ ହେଲା— ଲୋକସଭା (ନିମ୍ନ ସଦନ) ଓ ରାଜ୍ୟସଭା (ଉଚ୍ଚ ସଦନ) । ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ହେଉଛନ୍ତି ସଂସଦର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ଲୋକସଭାର ସଦସ୍ୟମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଲୋକସଭାରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ସମର୍ପଣ ପାଇଥିବା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱାଧୀନ କେନ୍ଦ୍ର ମନ୍ତ୍ରମଣ୍ଡଳ ଲୋକସଭା ନିକଟରେ ସାମୁହିକଭାବେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ରହନ୍ତି । ରାଜ୍ୟସଭାର ସଦସ୍ୟମାନେ ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ନିର୍ବାଚନରେ ଜନସାଧାରଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚନରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିନଥାନ୍ତି । ଦେଶର ରାଜ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଥିବା ବିଧାନସଭାର ନିର୍ବାଚିତ ସଦସ୍ୟମାନେ ରାଜ୍ୟସଭାର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟର ବିଧାନସଭାର ସଦସ୍ୟମାନେ ସେହି ରାଜ୍ୟର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେଉଁ କେତେକ ରାଜ୍ୟରେ ବିଧାନ ପରିଷଦ ରହିଛି, ସେଠାରେ ଏହି ବିଧାନ ପରିଷଦର ସଦସ୍ୟମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରମଣ୍ଡଳ ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭା ନିକଟରେ ଏହାର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପାଇଁ ସାମୁହିକ ଭାବରେ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ରହନ୍ତି । କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ତରରେ ସଂସଦ ଓ ରାଜ୍ୟସ୍ତରରେ ବିଧାନସଭା ଗୁଡ଼ିକର ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତା ରହିଛି । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ବାଚନ ମାଧ୍ୟମରେ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଲୋକସଭା ଓ ରାଜ୍ୟରେ ବିଧାନ ସଭାକୁ ସଦସ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ କରାଇ ଭାରତର

ଜନସାଧାରଣ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ?

ବର୍ତ୍ତମାନ ମାତ୍ର ୫ ଗୋଟି ରାଜ୍ୟରେ ବିଧାନ ପରିଷଦ ରହିଛି । ସେହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା — ବିହାର, ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, କର୍ଣ୍ଣାଟକ, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ । ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ୨୦୦୭ ମସିହାରେ ବିଧାନ ପରିଷଦ ପୁନଃସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ୧୯୮୫ ମସିହାରେ ଉପସାଦ୍ଧିତ ।

୭୩ ତମ ଓ ୭୪ ତମ ସମ୍ବିଧାନ ସଂଶୋଧନ ଆଇନ ଜରିଆରେ ଭାରତର ସମ୍ବିଧାନରେ ନିର୍ବାଚନଭିତ୍ତିକ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଦେଶର ସହରାଞ୍ଚଳରେ ପୌର ନିଗମ, ପୌର ପାଳିକା ଓ ବିଜ୍ଞାପିତ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଷଦ ଗଠନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ସେହିପରି ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଜିଲ୍ଲା ପରିଷଦ, ପଞ୍ଚାୟତ ସମିତି ଓ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଏହି ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରରେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିଛି ଓ ଏହା ଫଳରେ ତୃଣମୂଳ ସ୍ତରପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି ।

ଭାରତରେ ଲୋକସଭା, ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭା ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାଚିତ କରିବା ପାଇଁ ସାର୍ବଜନୀନ ସାବାଳକ ମତଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି ଗଣତନ୍ତ୍ରର ମୂଳଭିତ୍ତି । ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଲିଙ୍ଗ, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ବିଶେଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାବାଳକ ଭାରତୀୟ ନାଗରିକ ନିର୍ବାଚନରେ ମତଦାନ ଅଧିକାର ପାଇଛନ୍ତି । ଏହା ଏକ ସମ୍ବିଧାନସମ୍ମତ ଆଇନଗତ ଅଧିକାର । ଭାରତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ୧୮ ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବୟସ୍କ ସାବାଳକ ନାଗରିକ ମତଦାନ ଅଧିକାର ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଆମ ସମ୍ବିଧାନର ୩୨୬ ଧାରାରେ ସାର୍ବଜନୀନ ସାବାଳକ ମତଦାନ ପ୍ରଥା ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ସଂସଦରେ ଲୋକପ୍ରତିନିଧି ଆଇନ ୧୯୫୦ ଓ ୧୯୫୧ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି । ଭାରତରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସଫଳ ରୂପାୟନ ପାଇଁ ନିର୍ବାଚନରେ ମତଦାନ କରିବା ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଏକ ରାଜନୀତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ।

